

PEHM GILBERT ANTAL

„DER GEGENSATZ”
ROMANO GUARDINI KÍSÉRLETE A KONKRÉT-ELEVEN
VALÓSÁG FILOZÓFIÁJÁNAK KÖRVONALAZÁSÁRA

1. Bevezetés

Romano Guardini az „Úr”, „A liturgia szelleme”, „Az imádság iskolája” stb. művei alapján teológiai, spirituális, liturgikus témákkal mélyrehatóan foglalkozó gondolkodóként közismert. Sikeres ifjúsági lelkipásztori tevékenysége (Quickborn) talán ennyire nem ismert, pedig teológusként, vallásfilozófusként maga után hagyott hatalmas életműve szoros kapcsolatban van vele. Ami viszont még kevésbé tudatosult, az a sajátos filozófiai megközelítés, amely már fiatal lelkipásztorként meghatározta, olyannyira, hogy ezt egy külön filozófiai műben is körvonalazta: „Der Gegensatz. Versuche zu einer Philosophie des Lebendig-Konkreten”¹ (Az ellentét. Kísérletek az eleven-konkrét valóság filozófiájához). Az ellentét, amely tartalmát illetően a későbbiekben még értelmezésre, illetve a hasonló tartalmú fogalmaktól való elkülönítésre szorul, első megközelítésre egyfajta poláris oppozícióként értendő.² Mielőtt filozófiai reflexió tárgya lehetett volna Guardini számára, úgy tűnik, életútjának egyik alaptapasztalata lehetett.

2. Az ellentétek feszültségében megélt élet

Romano Michele Antonio Maria Guardini 1885. február 17-én Veronában született. Édesapja, Romano Tullo Guardini (1875. Verona – 1919. Mainz) szenvedélyes híve volt a „Risorgimento”-nak, és ezzel együtt Olaszország politikai egységének szellemét újraélesztő Benso di Cavournak (1810–1861). Ugyanakkor a nemzeti gondolaton túl az európai horizontra is előretekintett, mégis nehezező esett elfogadni, hogy fia a nemzettel való konkrét egységet feladva másutt készül letelepedni.

¹ GUARDINI, R., *Der Gegensatz. Versuche zu einer Philosophie des Lebendig-Konkreten*, Matthias-Grünewald-Verlag – Verlag Ferdinand Schöningh, Mainz–Paderborn 1998.

² A „Gegensatz” kifejezés Guardini által szándékolt pontos tartalma a mű egészéből derül ki, viszont a németből anyanyelvére visszafordítva a következő kifejezéssel találkozunk: „L’opposizione polare”. Vö. *Guardini, Romano in L’enciclopedia della filosofia e delle scienze umane*, Istituto Geografico De Agostini, Novara 1996, 393.

Az apa, kereskedő lévén, 1886-ban Mainzba költözött, ahol egy importtársaság tulajdonosaként baromfi- és tojáskereskedelemmel foglalkozott. A család 1915-ig, tehát közel harminc évig élt együtt Mainzban. Ezalatt Romano visszavonhatatlanul átitatódott a német kultúrával, olyannyira, hogy 1911-ben hesseni állampolgárságot kért, és a család Olaszországba való visszaköltözésekor egyedül döntött „észak” mellett. Édesapja 1910-ben olasz konzul lett, azonban 1915-ben el kellett hagynia a várost, mivel nyilvánosan elutasította Olaszország belépését az I. világháborúba. A dolgok alakulását kívárva, Svájcba költözött.

Romano Guardini két testvére az olasz hadseregben szolgált, míg ő maga katonai betegápolóként a mainzi katonai kórházban német egyenruhát hordott. 1919-ben az édesapja visszatért, azonban szeptember 30-án váratlanul meghalt. Ekkor édesanyja testvéreivel visszaköltözött a comói tó mellé, majd végleg Vicenza mellett, Isola Vicentinán telepedett le.

Guardini nagyon visszafogottan említi szüleit: *„Apámról és anyámról két képem van: egyik a nappalé, realisztikus és kritikus is, nyugodt és normális. A másik álmaim képe, ami búskomor”*. (Naplórészlet 1953-6-24) Édesapja jóságáról, fájdalmas visszavonultságáról hosszasan ír önéletrajzában, aki tehetséges fiatalemberként kénytelen volt feladni jogi és gazdasági tanulmányait szülei eltartása érdekében. *„Ennek hatásaként sohasem beszélt szellemi dolgokról... belső életéről senki sem tudott semmit. 34 éves voltam, amikor meghalt: azt hiszem azonban, hogy ez idő alatt nem volt közöttünk 10-15 mély, személyes vagy gyakorlati jellegű beszélgetésnél több. Nagyon magányos élete lehetett. Számára alapvetően csak a munka létezett.”*³ Ennek ellenére édesapja volt az, aki felejtethetetlen módon vezette be Dante világába. Nem véletlenül ajánlotta tanulmányát, *„Az angyal Dante Isteni színjátékában”*-t édesapjának ezekkel a megható szavakkal: *„Édesapám emlékének, akinek ajkáról gyermekként Dante első verssorait szedtem.”*⁴

Édesanyja, Paola Maria Bernardinelli, Romano mellett még három fiút szült. Amikor 95 évesen meghalt, Guardini már 72 éves volt. Ekkor utal melankóliára való hajlamára, amelyet édesanyjával való kapcsolatából eredeztet: *„A gyermek az édesanya életterében él. A születéssel eltávozik, elszakad onnan. A kérdés csak az, hogy a leválás ténylegesen és teljesen – ugyanakkor helyes átmenettel – valósul-e meg? (...) Másrészt az a tény, hogy a belső, lelki leválás és belépés a sajátlét-be nem valósul meg, úgy tűnik, különös jelentőséggel bír a melankólia kialakulása szempontjából. Benne ugyanis az anyaöklé körébe való visszatérés vágya tűnik hatékonynak.”*⁵

³ GUARDINI, R., *Stationen und Rückblicke/Berichte über mein Leben*, Matthias-Grünewald-Verlag – Verlag Ferdinand Schöning, Mainz – Paderborn 1995, 58.

⁴ *„Alla memoria di mio padre dalle cui labbra fanciullo i primi versi di Dante colsi.”* in GUARDINI, R., *Der Engel in Dantes Göttliche Komödie. Dantestudien. Erster Band*, Matthias-Grünewald-Verlag – Verlag Ferdinand Schöning, Mainz – Paderborn 1995, 5.

⁵ GUARDINI, R., *Die Lebensalter. Ihre etische und pädagogische Bedeutung*, Matthias-Grünewald Verlag, Mainz 2001, 16.

Az olaszosan matriarchális családban Guardini édesanyja még az apánál is erőteljesebben képviselte a nemzeti szellemet. Alig tudta megbocsátani fiának „kivonulását” a hazából. Ezt tetézte még a papi hivatás melletti döntése is két megszakított tanulmányi próbálkozás után (kémiát tanult Tübingenben, nemzetgazdaságtant Münchenben és Berlinben). Édesanyja még apjánál is erőteljesebben tiltakozott papi hivatása ellen. Csak később kísérte figyelemmel, egyre növekvő büszkeséggel fia papi pályafutását.

Nyilvánvaló, hogy Romano Guardini személyiségét nem lehet egyszerű, szokványos képletek segítségével értelmezni. Életében és művében egyértelműen tetten érhető ellentétek érvényesülnek. Született itáliaiként élete egész folyamán németek közt élt, német szerzőként német nyelven alkotott. Hívó keresztényként, teológusként sem maradt távol tőle a kétely, a bizonytalanság. Hirdette az igét a szószékről a hívőknek, de írásaiban megszólította azokat is, akik sohasem mentek templomba. Tudós professzor volt, mégis újra meg újra fájdalmasan élte meg „saját teológiai tárgyának” hiányát, olyannyira, hogy alkalmanként az egyetemet „boldogtalan szerelmeként” emlegette. Nagyvárosokban szeretett lakni, nyugtalanul költözve lakásról lakásra, mégis rendszeresen betért barátjához Mooshausenbe, a falusi plébánoshoz, akinek kritikája elsőként szemrevételezte írásait, és adta hozzá ezt a rendkívüli személyes és bensőséges „imprimatur”-t. Romano Guardininek megvoltak tehát a maga külső-belső ellentétei, így semmi rendkívülit nem találhatunk abban, hogy 1925-ben írt filozófiai fő művének címe: „Der Gegensatz”, azaz: Az ellentét. A sokszor és sokféleképpen megnyilvánuló személyes kisugárzása ellenére, amely mély hatást gyakorolt a fiatalokra, nem tartozott a derűs hódító, gondtalanul haladó személyiségek kategóriájába, sokkal inkább az introvertált, visszafogott, sokszor gögként félreértett, veleszületetten gátlásos és bizonytalan alkatok közé. Ehhez járultak az első világháború utáni német–olasz feszültségek, amelyek a családot is megerterhelték. A fiatal pap elszakadása szüleitől, különösen édesanyjától, fokozták az ellentéteket, a belőlük fakadó feszültségeket.

A történelmi helyzet is mélyen elgondolkodtatja. Keresi helyét, tudni akarja, hová tartozik, ismerni akarja korát. Megéli a természet és technika közötti feszültséget, a régi rend elmúlását, a korszakváltást, a kultúra süllyedését. A fiatal Guardini jó néhány mondatából melankolikus, pesszimista hangulat árad, amikor saját korát szemléli. Egyrésztől heves kritikát gyakorol kora felett, az Észak-Európából, valamint az USA-ból származó új civilizáció felett, védi a régi Európát, másrésztől csodálkozva fedezi fel, hogy kora mozgalmi által világméretű összefüggések képződnek.

A húszas években beleakad már olyan témákba, amelyek majd csak a II. világháború után tesznek szert jelentőségre a nyilvánosság előtt: az ökológia témája, a növekedés határainak témája, a „földpolitika”, a világkultúrák, a föderalizáció, a szubszidiáris struktúrák erőteljesebb hangsúlyozása, a központi államhatalom, a nemzeti állam relativizálása. Mindezeknek a témáknak és irányultságoknak a jelentőségét a 20. század számára világosan látja előre. Milyen végkövetkeztetésre jut Guardini a korszellemet illetően? Dicsőíti a múltat, mint azt

– a korszellemmel szemben – sok katolikus tette a 19. században romantikus restaurációba vetett bizalommal? Vagy ellenkezőleg, „nagyilelkű” gesztussal a jövőbe veti bizalmát, hogy feltétlenül és naivan a jövőben higgyen, egyszerűen azért, mert az a jövő? Sem egyiket, sem másikat nem választja. Kettős álláspontra jut, ami Guardini egész életén végigvonul. Egyrésztől kritikusan felfedi a rontó tendenciákat, nevén nevezi a „veszteségeket”, amelyeket az „új” okoz, ugyanakkor igent mond – néha szinte önmagán felülkerekedve – az újra. „*A süllyedőben igyekszik meglátni azt, ami belőle ki fog emelkedni.*” (Hanna–Barbara Gerl–Falkowitz) „*A mi helyünk a leendőben van*” – írja a comói tó mellől. Kettős mozgás jellemzi tehát Guardinit, amelyek komplementáris viszonyban vannak egymással: egy analízáló és egy feldolgozó, egy kritikus és egy alkalmazkodó. Kivonul a korból, hogy aztán annál szilárdabban álljon benne. Kritikája soha nem olyan éles, hogy a jelent abszolút módon tagadja. De a jövő szeretete sem egyszerűen „amor fati”, a megváltoztathatatlan az elfogadása Nietzsche szellemében, hanem meggyőződés, hogy a technizált kor embere sem pottyanhat ki Isten gondoskodásából és szeretetéből. 1933-ban írja, hogy a kor kérdéseire adható válasz „*csak magának a kornak szemléléséből fakadhat, persze egy olyanak, amely Isten szeretetében hisz, a maga korát pedig szereti.*”⁶

A sokat említett ellentétek származásán, személyes történetének eseményein túl papi és oktatói tevékenységének keretei között is végigkísérték életét. Ennek térbeli, időbeli keretei röviden összefoglalva: pappá szentelése Mainzban 1910-ben, teológiai doktorátusa 1915-ben Freiburg im Breisgauban Bonaventúra megváltástanáról írt munkájával, 1915–18 között kápláni éve, lelkipásztori munkája, valamint betegápolóként katonai szolgálata; habilitál a Bonni Egyetemen dogmatikából 1922-ben, tanít a Berlieni Egyetemen; ifjúsági és liturgikus tevékenységet végez Burg Rothenfelshez kapcsolódóan, majd kényszernyugdíjazásra kerül 1939-ben a nemzetiszocialisták nyomására. A háború után Tübingenben és Münchenben vallásfilozófiát és keresztény világnézet elnevezésű tárgyat oktat egészen 1962-ig. Betegségeivel küzdő időszakát követően 1968. október 1-jén 83 évesen hunyt el.

3. „Der Gegensatz” (Az ellentét)

Az „Ellentéttan” fiatal pap kora óta körvonalazódott. Elmélyítve, átdolgozva, kibővítve 1925-ben került kiadásra, szelleme pedig kései műveiben is tetten érhető.

Guardini gondolkodásának alapstruktúrája ez, aminek személyes életében is nagy jelentősége volt, hogy tudniillik ellentéteket kibírjon, feszültségek közepette kitartson.

⁶Vö. GERL-FALKOVITZ, H.-B., *Romano Guardini. Konturen des Lebens und Spuren des Denkens*, Topos plus Verlagsgemeinschaft, Kevelaer 2005, 20–31.

Személyes meggyőződésévé vált, hogy amint az atomot a benne lévő feszültségek tartják meg a maga egységében, úgy az ellentét jelenléte és nem az ellentmondásé az, ami az 'emberi atomot', a személyiséget összetartja.

Guardini ezzel a témával filozófiai ősrétegek mélységeibe merészkedett, hiszen az ellentétek témája a legősibb filozófiai gondolkodástól Platónon át a német idealizmusig mindenütt felbukkan. Hegel dialektikájától viszont távol tartja magát. Érzékelhető hatással van rá úgy Kierkegaard, mint Goethe, a német romantika és a 19. és 20. század egyéb filozófiái is. Kifejezetten nem hivatkozik rájuk, bizonyos nézetek beépültek, mások kiváltak, kellő szerénységgel, de a saját gondolatmenetét követi.

Guardini az *ellentétannal* a valóságfelfogásnak azt az alapmodelljét alakítja ki, amely általános érvényével különféle kérdésekre alkalmazható. Módszer, amely lehetővé teszi, hogy a valóságot átfogóan és lényegileg két oldalról tegye láthatóvá és megérthetővé az ellentét által. A módszer megengedi, hogy a valóságnak szövevényes gazdagsága a maga teljességében kerüljön szemünk elé, a teljes, az eleven egész érdekli. Az ellentét kibontása és elfogadása az egész megnyerésével jár.

Az ellentét mindenben ott van, ami eleven, konkrét. Az ellentét maga az elevenesség, nem pusztán az eleven valóságnak egyik tulajdonsága. Az ellentét soha nem válhat szétszakító ellentmondássá. Az ellentétben két elv érvényesül egyszerre: az ellentétes valóságok egymást relatíve kizáró, ugyanakkor egymáshoz relatíve kötődő erői, amelyek egy és ugyanazon dologhoz tartoznak. Az ellentét alapvetően szembenálló, ugyanakkor kiegészítő módon tartja feszültségben, kontrér, de sohasem kontradiktórikus értelemben. Az ellentét és az ellentmondásosság közötti különbségtétel elengedhetetlen.

Guardini a kontradikció példájaként a jó és a rossz szembenállását hozza. A gnózis vagy gnosztikus filozófia a jót és rosszat a valóság két szükségszerű pólusaként értelmezi, ezzel valahogy összecsiszolja a jót és rosszat, pedig azok egymást kizáró valóságok. Nem kontrér, hanem kontradiktórikus viszonyban vannak. Guardini nem ebben az értelemben beszél az ellentétről. Szerinte az ellentétet önmagát szabályozó feszültségként, és nem pusztán szétszakító ellenhatásként kell felfogni. Ugyanakkor ha az ellentétek egymásnak feszülő erői egy boldognak tűnő pillanatban kiegyensúlyozottan állnának egymással szemben, egyensúlyba kerülnének, az életet meghatározó ritmus, a mindig másik oldalra eltolódó pulzálás megszűnne, és ezzel az egyensúllyal egy egészséges feszültség szűnne meg. Az ellentétek állandó ingázása ugyan veszélyeztetettséget is jelent, de ugyanakkor ritmikus vitalitást is, úgy az egyén, mint a közösség számára. A krízis jelenléte, az ellentétek egymásra hatása és feszültsége az élet elevenességét igazolja. Másrészt a szélsőséges ellentét, amely kizárólagos ellentéteség, ugyanúgy az élettelenségnek a jele, mint az ellentétek teljes megszűnése.

Az ellentétes pólusok szigorúan elválnak, egymásnak feszülnek. Ez a normális (ezt nevezi a lebegés állapotának). Tartós állapot szerű szintézis nincs és nem is lehet, különben

a valóság maga omlik össze az ellentétekben megvalósuló feszültség hiányában. Az ellentétek egyik-másik oldal felé eltolódó pulzáló ritmikumosságának közepre állása, az ideális összhang veszélyes állapot. Guardini szerint nem szabad, hogy törekvésünk erre irányuljon, csak ajándékként kapott kivételes pillanatok élménye lehet. Amilyen lelkesítően hat a kivétel, ugyanolyan elviselhetetlenné válna a szó szoros értelmében való állandósulása. A lebegés megtanulása, és nem a kielégülés elérése a cél.⁷

Guardini az ellentétek rendszerét alapos elemzéssel igyekszik feltárni. Ezek részletezése a rendelkezésünkre álló kereteket meghaladná, viszont vázlatos körvonalazásuk talán nem haszontalan.

Kategoriális ellentétek

intraempirikus	transzempirikus
1. dinamika – statika	1. produkció – diszpozíció
2. formai – forma nélküli	2. eredetiség – szabályosság
3. integrálás – differenciálás	3. bennmaradó – felette álló

Transzcendentális ellentétek

	1. rokonság – különösség	
	2. egység – sokféleség	

Amikor az ellentét tényét Guardini mindenekelőtt általánosságban akarja megragadni, tisztában van vele – ahogyan erre már korábban utaltunk –, hogy régóta ismert kérdésről van szó. *Ismerte a neoplatonikus filozófia és vallástán, ugyanúgy a tőle függő gnosztikus gondolatvilág is. Az ellentéteesség vagy polaritás gondolata, úgy tűnik, lényegi tartozéka a platonikus irányultságú gondolkodásmódnak. (...) A történelem során mindig akkor elevenedik meg, amikor a platonikus gondolkodásmód feléled. Ez történt a romantika idején is, mégpedig a megfigyelések olyan teljességével és kreatív erejével, hogy az ellentét gondolatát – egyébként jogtalanul –, de egyenesen a romantika gondolatának tartották. (...) Tehát semmi újról nincs szó. Azonban látni vélem, hogy ez a gondolat többnyire vagy szellemdús ötletek és pszichológiai megfigyelések alakjában lép fel, vagy pedig titokzatos, fantasztikus színezetű spekulációnak ugyancsak megkérdőjelezhető fajtájaként. Azonkívül olyan mozzanatok, amelyek egyáltalán nem tartoznak ennek a fogalomnak tartalmához, mint pl. szellem és anyag, szintén ellentétnek neveznek. Végül, mindenekelőtt ezek a megfontolások gyakran éppen a döntő ponton vallanak*

⁷Vö. GERL-FALKOVITZ, *Romano Guardini* 175–181.

kudarcot azzal, hogy az 'ellentétet' az 'ellentmondással' keverik össze. Ezzel nem pusztán gondolati síkon okoznak zavart, hanem az ember önértelmezésében is.⁸

Guardini a következőképpen „definiálja” azt a jelenséget, amelyet az ellentét fogalma alatt ért: „Ezt a sajátos viszonyt, amelyben két mozzanat mindig kizárja egymást, és mégis mindig összekapcsolódik, sőt (...) egymást egyenesen feltételezi, ezt a viszonyt, amely az adott mennyiségi, minőségi és alkati meghatározottságokban fellép, ellentétnek nevezem.”⁹

Amikor Guardini az ellentétek rendszerének körvonalait igyekszik megrajzolni, abból az alapvető megfigyelésből indul ki, hogy az emberi élet minden területét az ellentét ténye uralja, sőt minden élőnek és talán minden konkrét egyedi létezőnek alapja. De leginkább az emberi életben érvényesülő ellentéteség érdekli. A kérdést így teszi fel: *Ez a sok ellentétben álló jelenség visszavezethető-e az ellentéteség alapformáira? Hosszú évek alatt egyedi megfigyelések és megfontolások során végső ellentétek sokaságára letem. Azt hiszem, ezek azok, amiket kerestem. Az emberi önmegtapasztalás különböző területein szerzett számos tapasztalat ellenőrzése, azokra történő visszakérdés igazolni látszott, hogy tényleg az emberi-eleven valóság alapvető ellentéteiről van szó. (...) Nos, ezek az alapvető ellentétek nem laza halmazt képeznek, hanem meghatározott rendet, csoportokat, melyek egymás közt meghatározható viszonyban vannak egymással. Így indokolt, hogy az ellentéteknek – a továbbiakban még meghatározandó – szisztémájáról beszéljünk.*¹⁰

4. Az „ellentétan”¹¹ jelentősége

Guardini az ellentétan jelentőségét két fő szempontból fejti ki. Elsőként a tudományos megismerés, másodsor a világnézet szempontjából.

A tudományos megismerés szempontjából többek között azt hangsúlyozza, hogy az utóbbi évtizedek gondolkodása az absztraktság stigmáját viseli. *Ezen nem azt az absztrakciót értem, ami alapvetően része a tudományos megismerés útjának. A tudomány fogalmakkal dolgozik, a fogalmak pedig lényegükből adódóan absztraktak. Amire gondolok, az az 'absztraktság szelleme'. Úgy tűnik, mintha gondolkodásunk megfélekezett volna arról, hogy 'dolgok' előtt áll. Mintha elfelejtette volna, hogy tárgyai nem logikai tulajdonságképződmények, hanem megformált, kerek, pontosan konkrét valóságok. Hiszen a fogalom és az absztrakció*

⁸ GUARDINI, *Der Gegensatz* 24–25.

Guardini szerint a romantika ellentétfelfogása éppen az ellentét lényegét rombolja le.

⁹ Uo. 28.

¹⁰ Uo. 29.

¹¹ Amit jobb híján „ellentétanként” fordítok, eredetiben „Gegensatzgedanke”. Tehát nem „tan” a szó szoros értelmében, de nem is csak gondolat, hanem az a látásmód, amely észrevesz és számol a valóság Guardini értelmezésében ellentétnek nevezett jelenséggel.

csak eszközök, hogy azokkal konkrét tárgyakat gondolkodva megragadjunk. Gyakran úgy tűnik, mintha maguk a fogalmak lennének a tudományos munka tulajdonképpeni objektumai.¹²

Az ellentétten, amely a konkrét tárgyi valóságot tartja szem előtt, ily módon folyamatosan figyelmeztet arra, hogy a konkrét (egyedi) tárgyra irányuljon a tudomány figyelme, és arról alkossa meg fogalmait. Ugyanakkor nemcsak a megismert tárgy egyedi konkrétóságának szem előtt tartása, hanem a megismerő konkrét egyediségének a figyelembevétele is fontos. A hagyományos ismeretelméleti kérdésfeltevés a megismerés szubjektumára általánosságban tekint. Így a megismerés alanya *subiectum in abstracto*. Ilyen azonban a valóságban nincs, csak konkrét megismerő személy. Az egyedi konkrét megismerő személynek individuális „világa” van, amin belül jól lát, könnyen, biztosan ragadja meg a dolgokat, de ami azon kívül van, azt sok esetben bizonytalanul vagy egyáltalán nem. Témánk szempontjából ez azt jelenti, hogy „*semmi sem fiktívebb, mint az a feltételezés, hogy látásunk, gondolkodásunk előítéletmentes, vagy hogy annak kellene lennie.*”¹³ Guardini szerint annyi bizonyos, hogy világnézeti, karakterbeli, szociológiai stb. tényezők tudományos kérdésekben is hatnak, és minél naivabban próbálja valaki előfeltevés-mentességének igényét vagy tényét bizonyítani, annál inkább válik annak áldozatává. A kérdés tehát az, hogy a megismerő szubjektum mennyire van tudatában előfeltevéseinek, hogy azokkal kritikus tudatossággal számolni tudjon. „*Éppen ebben áll az ellentétten kritikus jelentősége. Teoretikus elvként heurisztikum és regulátor, hogy az individuális beállítottság hibaforrásait kiküszöbölje.*”¹⁴

Az ellentétten jelentősége a tudományosság után a világnézet területén ismerhető fel. Világnézet alatt Guardini itt a katolikus világnézetet érti. Szerinte a konkrét egyedi létezők „világszerű”, azaz a világegész szempontjából való „nézése” eredményezi a világnézetet. Egészében viszont csak azt látjuk, amin kívül vagyunk. A világot „kívülről” egyedül Isten látja, illetve a kinyilatkoztatással láttatja a hívő emberrel. „*Világnézet végső soron Isten pillantása a világra: Krisztus pillantása. Hittel lépünk oda Krisztushoz, az Ő álláspontjára helyezkedünk, és részesülünk abban, ahogy Ő tekint a világra, ha hittel (az Ő álláspontja felől) nézünk a világra.*”¹⁵ Világra néző tekintet, világnézet egyáltalán csak így lehetséges Guardini szerint. A világnézet mint tudomány pedig nem más, mint az a kísérlet, amely módszeresen igyekszik megragadni ezt a „nézést” és azt, amit lát. Az ellentétten annyiban jelentős ebből a szempontból, hogy nem elég tehát csak a konkrét egyedi valóságot nézni, hanem azt az „egész felől” kell látni. A két megközelítés között pedig számunkra nyilvánvalóan ellentét feszül, aminek fenn kell maradnia, ha hiteles „világ-nézet” akar lenni.

¹² Uo. 162.

¹³ Uo. 167–168.

¹⁴ Uo. 170.

¹⁵ Uo. 176.

Mi következik ebből Guardini számára? Először is az „alapvető nyitottság” magatartásformája, másrészt az, amit a „közép és mérték” alatt ért.

A nyitottság kérdésére vonatkozóan: *„Ha valahol, akkor a világnézet területén ugyancsak indokolt az individuális megismerés kritikája; az individuális 'világnézet-képesség' kritikája. (...) Az ellentétan eleven nyitottságot képes teremteni. (...) Életének minden lehetősége, számtalan ellentétes módon megnyilvánuló hatása ott rejlik benne, (...) ugyanakkor saját korlátainak belátása is. Az önteltség, a naiv magabiztosság, amely a szűk individuális világot magával a világgal azonosítja, ezzel ki van küszöbölve. Az egyén látja az emberi lehetőségek összességét, és azt is, hogy részesül belőlük. Ugyanakkor azt is, hogy (egészen) egyedi. Elfogadja az előzőt, ezzel nyitott marad a teljességre, elfogadja utóbbit, ezzel megtartja saját útját.”*¹⁶

A „közép és a mérték” Guardini bevallása szerint két olyan dolog, ami különösen fontossá vált számára az ellentét kérdésköréről való gondolkodás során. A „közép” nem térbeli értelemben, nem is az ember anatómiai felépítettsége szempontjából, de még csak az ember belső világaként sem értendő. A „közép” az élet szíve, közepe, kiindulópont és megérkezés az élet lüktetésében. Mindennek, ami él, van közepe, és minden élő összességének is van közepe, erre a végső középre irányulva él minden, ami él. Lehet, hogy újra meg kell tanulnunk, *„mit jelent, hogy van számunkra egy 'közép', megtanulnunk, hogy benne legyünk, és ne a 'kívül' kiszolgáltatottságában, ne egy fecniként, hanem rendezett egész(ség)ként, középre irányuló saját-világként, amelyből kifelé törekszünk, és beteljesülve oda hazatérünk.”*¹⁷ A „közép” olyan vonatkoztatási pont, amelyből kiindulva az élet eleve lehetségessé válik. Amikor definiálni akarjuk, eltűnik, de amikor éljük, akkor azonnal megvilágosodik kedélyünkben. *„Azt hiszem, hogy akiben az ellentét ideája helyes magatartásformává válik, nemes haszonra tesz szert: tudatában van annak, hogy életének van »közepe«, és azt kedélyébe fogadni akarja azért, hogy belőle kiindulva és reá irányulva éljen.”*¹⁸ Amikor az ember belevész a sokfélebe, elveszíti „közepét”. Nem a sokféleséggel és a sokfélével való foglalatosság a probléma, hanem az, amikor belevész abba. Ennek következménye, hogy elveszíti önmaga „közepét”. A „közép” az élet titka, ahol az ellentétek együtt vannak, ahonnan kiindulnak, ahová visszatérnek.

A „mérték” kettős értelmű. Először is határt jelent. Az ellentétan a határok iránti érzéket fejleszti. Az ellentéteség határoltságot is jelent. Az ember korlátai, határai tiszteletben tartandók, az élet megőrzése, tisztelete határok közé terel, amelyeket nem szabad átlépni. Az ellentétek által meghatározott magatartásformák mértéktartó magatartásformákká válnak. Ugyanakkor mégis átlépjük határainkat, de nem úgy, hogy nem tiszteljük vagy tagadjuk azokat. Az egyetlen lehetséges meghaladása határainknak befelé irányul. Azzal, hogy szabadon igent mondunk rájuk, elfogadjuk és a tökéletesség törvényévé tesszük.

¹⁶ Uo. 178.

¹⁷ Uo. 179.

¹⁸ Uo. 179.

Az ellentétten által alakított magatartásforma mélységes tudásra tesz szert azokat a feltételeket illetően, amelyek között az élet eleven maradhat. Tudomása van arról az ellentétről, amelyben az egymásnak feszülő valóságok egyben egymást hordozzák. *„Tudomása van a szóba foglalható racionalitásokról, amelyek a kimondhatatlant körülveszik. Tud a véges élettől elválaszthatatlan határról, a halálról. Az életről csak az tud, aki a halálról tud. (...) Itt a 'mérték és közép' új jelentést nyer. A folyamatosan menni, áthaladni magatartásformáját. Az élet csak akkor marad eleven, ha mértéketes és mozgásban marad, ha maradandó egyensúlyról, tartós jelenlétről lemondó folyamatos átmenetté válik.”*¹⁹

A 'mérték és közép' gondolatával kapcsolatban a legmélyebb, Guardini véleménye szerint, a már fentebb említett „lebegés”, amivel elérkeztünk a „Gegensatz” befejező gondolataihoz, egyben közös gondolkodásunk végéhez is: *„Emberlétünk lebegő tartományban van. Felettünk a lehetetlen nagyságba táguló valóság, ami elnyel. Alattunk a megfoghatatlan kicsinység, ahol már nem tudjuk megvetni lábunkat. Mindenfelé a mértéket túlhaladó, egységet szétszakító irányulás. Befelé azonban nyugodt egyensúly csalogat, amelyben a feszültség elalszik. Az emberi lét titka, veszélyei, és különleges nagysága abban áll, hogy lebegve létezik mindezen lehetetlenségek közepette.”*²⁰

¹⁹ Uo. 181.

²⁰ Uo.